

«Утопії часу» Є. Шацького та їх характеристика

Польський соціолог Єжи Шацький є одним з найвідоміших дослідників утопічної думки. Зокрема відомість набула його класифікація типологічних типів утопії за різними параметрами, яку він надав в працях «Утопія» (1980 р.) та «Традиція» (1971 р.). Дана класифікація й досі викликає увагу дослідників, а саме: аналізуючи місце його класифікації в утопіології, В. Чалікова зазначає, що зроблений польським дослідником формально-змістовний зріз утопічного мислення серед вчених Заходу не менш авторитетний, ніж інших відомих учених, зокрема Франка і Фріца Манюелей. Головна відмінність варіанту Є. Шацького складається в його рішучості поставити під сумнів кордон між утопією і іншими формами суспільної думки [1]. При цьому Р. Черноног звертає увагу на те, що міждисциплінарний підхід, запропонований ним у збірці «Утопія та традиція», дозволяє «побачити не утопію загалом, а тип або зразок утопії», що значно спрощує пошук критеріїв її типологізації [2]. Тому дослідження класифікації утопії в наш час не викликає сумніву у безперечній актуальності цього питання серед дослідників утопічного. Нашу увагу в цій проблематиці привертає один з різновидів ескапістських утопій — утопії часу, які в історії утопії являються найпоширенішим різновидом.

Отже, як пише Є. Шацький, другий різновид ескапістських утопій можна назвати утопіями часу (ухроніями), оскільки вони малюють щасливе «колись» або «коли-небудь». Такі утопії — це не локалізовані однозначно пункти лінійного часу, що панує у всіх підручниках історії, але, як правило, острови в часі, нам не відомому, або ж (якщо мова йде про минуле) відомі не дуже добре. Тобто, якщо в утопіях місця «подорож» відбувається за просторовим вектором, то в утопіях часу — за тем-

поральними характеристиками. Найкращим прикладом таких утопій є біблійний рай, «золотий вік» античних авторів, «старі добрі часи» консерваторів різних епох, Царство Боже на землі, яке настане, коли виповниться час; різні варіанти «кінця історії» або довільно вибрані дати на зразок «Рік 2440-й» Мерсьє [3, с. 53]. Утопічний час, на думку вченого, — це такий час, в якому минуле і майбутнє ніяк не пов'язані з теперішнім, а лише протиставляються йому.

Представляючи опис часових утопій, польський соціолог звертає увагу і на ту обставину, що існує особливий тип утопій, не обмежений часовими чи просторовими параметрами. Мова йде про утопії позачасового порядку, оскільки свій ідеал вони поміщають поза сферою земного існування людини, хоча б передбачуваного, на землі, можливо, немає і не буде такого місця, де людина була б дійсно щаслива. Але якщо такого місця і часу вказати не можна, це зовсім не означає, що слід відмовитися від зображення щасливого світу. Образ просто переноситься кудись поза часом і простором, зв'язується з вічними цінностями на зразок Бога, Природи, Розуму [3, с. 54]. Мислителі Нового часу подібним же чином «скасовували» реальні соціальні відмінності, посилаючись на Природу, яка цих відмінностей не знає. Утопісти подібного типу при цьому вірять, ніби якийсь час або місце залишаються в злагоді з одвічним порядком. Так, середньовічні богослови вірили в можливість Царства Божого на землі (наприклад, мілленаризм), а філософи розповідали про минулий «природний стан» або про майбутнє суспільство, влаштоване відповідно з веліннями природи. Однак залишається вірним і те, що утопія позачасового порядку може з неменшим успіхом обходитися без будь-якої локалізації; тому має сенс бачити в ній самостійне явище.

Інакше кажучи, утопії позачасового характеру розкривають найглибші пласти утопічної свідомості, втілюючи базові для людської природи цінності. Окрім цього, вони виконують засадничу роль для інших утопій, слугуючи їхньою філософською основою. У європейській традиції, зокрема, майже всі проекти утопічних держав ґрунтувалися на базових принципах

гармонії, порядку, права, справедливості, а проекти утопічних спільнот існували на засадах свободи, рівності та братерства.

Таким чином, часові утопії розкривають одну з властивостей утопії: проекція ідеального ладу є її фундаментальною рисою, причому утопісту не важливо, в якому саме часі розміщено його ідеал, головним тут є його абсолютна протилежність соціальній дійсності. Будь то утопії минулого або спрямовані на майбутнє, утопічний ідеал виступає відображенням тих соціальних протиріч, які переживають в суспільстві в теперішньому часі. Звісно, найпоширенішим типом виступають утопії майбутнього, тому що вони мотивують людину до вдосконалення оточуючого середовища задля досягнення цієї мети. Тобто, утопії часу є дуже добрим показником не просто утопії, а утопічної свідомості, яка і формує ті образи, які в утопії розміщуються в одному чи іншому часі.

1. Чаликова В. О книге Е. Шацкого «Утопия и традиция» / В. О. Чаликова [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://chalikova.ru/utopiya-i-tradicziya.html>
2. Черноног Р. А. Типологізація ескапістських утопій Єжи Шацького / Р. А. Черноног // Вісник Національного авіаційного університету. — Сер.: Філософія. Культурологія. — Вип. 1. — 2012. — С. 50–54. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2012_1_15
3. Шацкий Е. Утопия и традиция / Ежи Шацкий [Пер. с польск. К. В. Душенко, М. И. Леньшина]. — М. : Прогресс, 1990. — 455 с.

